

De genezing door en van een electroshock kuur

Een terugblik

Egbert Tellegen

Amsterdam

Zomer 2022

Van 1955 tot 1962 studeerde ik sociologie in Utrecht. Ik was een vrij goede student en had prettige contacten met mijn hoogleraren en andere docenten. Maar ik vond wel dat in het onderwijs iedere kritische distantie ten opzichte van de bestaande samenleving ontbrak. De Rotterdamse hoogleraar Fred L Polak publiceerde in die tijd een omvangrijk, tweedelig boek getiteld "De toekomst is verleden tijd". Daarin zette hij uiteen dat in een samenleving altijd ideeën over een andere en betere samenleving moeten bestaan, hetzij in de vorm van een religieuze eschatologie, hetzij in de vorm van een wereldse utopie. Dat miste hij in de -toen- tegenwoordige tijd. Zonder het met alles wat hij schreef eens te zijn, sprak me dat idee wel aan. Maar mijn hoogleraren moesten, in die periode van naoorlogs wederopbouw elan, niets van kritische reflectie op de bestaande samenleving hebben. Ik was in die tijd hoofdredacteur van het blaadje dat de Utrechtse sociologie studenten periodiek uitgaven en legde mijn ideeën vast in een artikel met kritiek op het 'Niet gerichte mensbeeld'. In de zomer van 1960 reisde ik, op 22 jarige leeftijd, per trein naar Frankrijk om er nabij Bordeaux de huwelijksvoltrekking van een ver familielid bij te wonen. Tijdens die reis begon ik te schrijven aan een boek met kritiek op het maatschappijbeeld dat mij in mijn studie werd opgedrongen. Het zou 'De dictatuur van de sociologie' moeten gaan heten en aansluiten bij de ideeën uit dat artikel van mij in het Utrechtse studentenblaadje. Maar dat schrijven ging over in iets anders dat geheel nieuw voor mij was. Ik had nooit dagboeken bij gehouden en ook nooit op andere wijze over mijn eigen leven geschreven, maar nu begon ik opeens in kritische zin over zo ongeveer alle aspecten van mijn bestaan te schrijven. Over de volkomen verschillende rollen die ik in mijn studentenleven innam als Corpslid, als sociologie student en als lid van de Vrijzinnig Christelijke studentenbond, over de dood van een mede student, over het afscheid van het Christelijk geloof en over seksueel geklungel. Dat schrijven bleef maar doorgaan en toen ik weer in Nederland was zei ik tegen mijn vader, die eerder huisarts en toen bedrijfsarts was, dat het met mij uit de hand ging lopen en ik naar een psychiater toe moest gaan. Naar mijn indruk vol onbegrip verwees hij me toch naar een bevriende psychiater. Die gaf me het, denk ik nu, wijze advies om voorlopig maar bij mijn ouders in Voorburg te blijven en niet naar het woelige studentenleven in Utrecht terug te gaan. Aan dat advies heb ik me uiteindelijk niet gehouden en op een avond ben ik in psychotische toestand om 12 uur 's avonds in een Utrechtse gracht gesprongen. Met het idee dood te gaan. Maar als een echte zelfmoordpoging kan ik dat niet beschouwen, want er stonden verschillende bekenden in mijn buurt. Ik werd uit het water gehaald en tegen mijn wil maar volkomen terecht in een psychiatrisch ziekenhuis in Den Haag opgenomen.

Ik denk dat ik tijdens die reis in Frankrijk, toen dat schrijven begon, niet psychotisch was, maar wat er dan wel met mij aan de hand was is tot op de dag van vandaag voor mij een raadsel. Het is goed om te proberen een verschijnsel zo eenvoudig mogelijk te verklaren. Over die psychotische episode denk ik nu het volgende. Ik had van jongs af aan een sterke behoefte aan een regelmatig slaappatroon en dat is altijd zo gebleven. Maar door dat schrijven werd dat patroon volkomen doorbroken. Ik ben na die zomer van 1960 nooit meer psychotisch geworden en had ook geen pillen of therapieën nodig om dat te voorkomen. Ik denk dat mijn psychose een eenmalig uitputtingsverschijnsel was. Maar die schrijfpassie blijft voor mij een raadsel. Naar mijn herinnering was die psychose in de inrichting vrij spoedig voorbij. Maar ik bleef wel doorgaan met schrijven. Met wat men toen een broeder noemde voerde ik lange gesprekken over de dingen waarover ik schreef. Maar met de behandelende psychiater was dat totaal onmogelijk. Hij moet dat geschrijf gezien hebben als een tijdelijk pathologisch verschijnsel waarvan ik afgeholpen moest worden. Hij zei dingen tegen mij als: 'Ja maar, u was een bedeesde timide jongen. U bent intelligent en men verwachtte nog veel van u' en 'U moet eerst weer dat timide bedeesde jongetje van vroeger worden'. Er ontstond een impasse in ons contact die uitmondde in een elektroshockkuur. Ik werd

twee keer per week en, denk ik, in totaal ongeveer 15 keer geshockt. Ik was daarna een tijdlang heel mat. Maar omstreeks de jaarwisseling, ruim drie maanden na mijn opname, kon ik de kliniek verlaten. Ik bezocht daarna nog wel af en toe de psychiater die ik ook voor de opname bezocht. Maar het was geen therapie en ging op den duur over in het uitwisselen van titels van boeken die we hadden gelezen of waarvan we hadden gehoord. Ik ging weer terug naar Utrecht maar ging niet meer in het huis van Corpsstudenten wonen, waar ik voor de opname woonde.

Daarna volgde een, naar uiterlijke maatstaven beoordeeld, zeer succesvolle periode van mijn leven. In 1962 studeerde ik af en mijn hoogleraar sociologie raadde mij aan mijn doctoraal scriptie over de socioloog Max Weber tot een proefschrift uit te werken.

Ik kreeg tijdens de daarna volgende vervulling van de militaire dienstplicht een baan bij de 'sectie geestelijke gezondheidszorg' (ofwel psychiatrische dienst) van de landmacht in Den Haag. De sectie bracht over sommige militairen die voor de krijgsraad moesten verschijnen een sociaal psychiatrisch rapport uit. Een psychiater en een psycholoog onderzochten de betreffende militair in Den Haag, maar ik reisde naar zijn plaats van herkomst en schreef een sociaal rapport op basis van interviews met bekenden van hem. Al tijdens die periode mocht ik een dag per week bij een afzwaaiende psychiater op de afdeling sociale psychiatrie van het toen in de Amsterdamse volksmond bekende 'paviljoen 3' (=afdeling psychiatrie) van het Wilhelminagasthuis komen werken. Dat werk ging ook na mijn dienstitijd nog enige tijd door. Daarnaast werkte ik toen op basis van een promotiebeurs aan het bij mijn afstuderen aanbevolen proefschrift over Max Weber. Bij de Nederlandse herdenking van de honderdste geboortedag van Weber in 1964 werd ik gevraagd of ik in de sociale faculteit van de Universiteit van Amsterdam wetenschappelijk medewerker wilde worden. Tja, zo ging dat in die tijd. Dat aanbod heb ik aangenomen. In 1968 promoveerde ik in Utrecht op het proefschrift over Max Weber.

Inmiddels had ik voor het eerst in mijn leven een vaste relatie met een vrouw gekregen. Wij trouwden in 1964 en zijn dat gebleven tot zij na een langdurige ziekte in 2006 overleed. Wij kregen twee dochters. Mijn tegenwoordige verloofde leerde ik in 2010 kennen.

Er kan naar mijn indruk geen twijfel over bestaan dat als ik in 1968 respondent in een evaluatie onderzoek van mijn psychiatrische ziekenhuisbehandeling van 1960 was geweest mijn behandeling als '(zeer) succesvol' zou zijn beoordeeld. Toch zou ze dat, als ik nu op mijn leven tot nu toe terugkijk, niet geworden zijn zonder een toevallige gebeurtenis in 1969.

Op eerste Paasdag 1969 bezochten mijn vrouw, onze twee dochters en ik vanuit Amsterdam mijn ouders in Voorburg. In de loop van de dag vroeg mijn moeder of ik allerlei papieren die nog op zolder lagen mee naar ons huis in Amsterdam wilde nemen. Ik laadde ze in onze auto. Nadat de kinderen naar bed waren gebracht begon ik er 's avonds in te snuffelen. Wat waren het? Collegedictaten, de Corpsbul, maar ook 20 schriften die ik in 1960 had volgeschreven. Voor en tijdens mijn opname.

Het onder ogen krijgen van de inhoud van de schriften beschouw ik tot op de dag van vandaag als de schokkendste gebeurtenis uit mijn leven. Ik wist, denk ik nu, nog wel vaag dat ik indertijd veel had geschreven, maar dat was vrijwel uit mijn bewustzijn verdwenen. Ik dacht niet meer aan die episode van mijn bestaan, denk ik nu.

Het was voor mij meteen duidelijk dat ik de teksten in een boek moest verwerken. Maar, mede dankzij de rustgevende invloed van mijn vrouw, vond ik dat ik daar beter maar een tijdje mee kon wachten. Ik borg de schriften op in een broodtrommel die zich tegenwoordig in het 'Dolhuys' in Haarlem bevindt. Vroeger zou ik dat een museum voor de psychiatrie noemen, maar officieel heet het nu "Museum van de Geest". Ik ging weer met mijn werkzaamheden van dat moment verder. Maar toen werd het Maagdenhuis door studenten bezet. Medewerkers kenden mij als een brave en weinig spectaculaire wetenschappelijk medewerker die net enige jaren werken aan een literatuurstudie over Max Weber met een proefschrift had afgerond. Maar nu raakte ik zeer

opgewonden. Dat kwam vooral door de agressieve manier waarmee op die bezetting werd gereageerd. Zelfs aardappelboeren in Oude Pekela begonnen hun ledenvergadering met het aannemen van een motie van afkeuring over de Maagdenhuisbezetting. Ik associeerde de agressie tegen de Maagdenhuisbezitters met de repressie die ik op ongeveer dezelfde leeftijd in de psychiatrische inrichting had ervaren. Ik schreef artikelen ter ondersteuning van de bezetters die ik tevergeefs aan de Volkskrant en de NRC voor publicatie aanbod, verzamelde handtekeningen voor een verklaring van solidariteit met de bezetters onder personeel van de UvA en bundelde deze en andere stukken in 'Drie noodsignalen. Een erg vlugschrift over de bezetting van het Maagdenhuis' dat ik zelf liet stencilen en van een rode omslag liet voorzien en vervolgens ter verkoop bij boekhandels rondbracht. Mensen die mij tot dan toe aan de UvA hadden meegemaakt begrepen niets van mijn opgewonden gedrag.

In de zomer van dat jaar werd ik door een Amerikaanse hoogleraar in Amsterdam gevraagd of ik vanaf September voor een jaar gastdocent aan New York University wilde worden. Ik vond dat ik de studenten met wie ik al afspraken had gemaakt niet zo maar in de steek kon laten, maar reisde wel met mijn gezin in Januari 1970 naar New York om er tot eind Augustus te blijven en gedurende het voorjaar en in de zomer te doceren. Het was een heftige periode in Amerika. Met demonstraties tegen de oorlog in Vietnam. Maar er was ook een voor mij geheel nieuw thema dat aanleiding was voor demonstraties. En dat was het milieu. Op 22 april 1970 werd in het Central Park met een massale demonstratie voor milieubescherming voor de eerste keer 'Earth day' gevierd, waaraan ook de bekende sociaal antropoloog Margaret Mead deelnam. Twee prachtige leuzen van die demonstratie zijn voor mij onvergetelijk. Ze luiden : 'Give earth a chance' en 'Stop at two' (= krijg niet meer dan twee kinderen). Die laatste leus heeft ertoe geleid dat mijn vrouw en ik niet het derde kind kregen dat we daarvoor wilden krijgen. De belangstelling voor de milieuthematiek heeft me sinds dat bezoek aan Amerika nooit meer losgelaten en werd later het onderwerp van mijn verdere universitaire loopbaan.

Na terugkeer in Nederland besloot ik het voornemen van ruim een jaar eerder uit te voeren om mijn schriften van toen tot een boek uit te werken. Het verscheen in 1971 bij uitgeverij Ambo onder de titel 'Waar was de dood nog meer..... autografie van een psychose.' Er zijn twee drukken van respectievelijk 4500 en 3500 exemplaren van verschenen. Het is lovend ontvangen en ik kan geen enkel voorbeeld noemen van schade die ik heb ondervonden door mijn 'coming out' als voormalige psychiatrische patiënt.

Wel scherpe kritiek kreeg ik op een geschrift getiteld 'Revolutie tegen de dood' (met een omslag die gelijkenis vertoonde met die van het boek 'Waar was de dood nog meer..'). Dat was de tekst van een 'onuitgesproken openbare les' bij de aanvaarding van een lectoraat in de sociologie. Die aanvaarding vond plaats in Januari 1972. De inhoud van mijn tekst bevatte voorstellen voor radicale maatschappijveranderingen naar aanleiding van het rapport aan de Club van Rome getiteld 'Grenzen aan de groei'. Dat was op dat moment nog net niet gepubliceerd, maar de inhoud ervan was, onder andere door televisie uitzendingen erover, wel bekend. In plaats van een rede uit te spreken vond er in de volle aula van de UvA een levendig debat plaats naar aanleiding van mijn vooraf verspreide tekst waarbij ik door de liberale hoogleraar economie (en latere minister van onderwijs) Arie Pais en de marxistische sociaal psycholoog Peter Cohen werd geflankeerd. De toen bekende studentenpater pater van Kilsdonk riep enthousiast uit: 'Het debat is terug in de universiteit'. Maar de niet bij het debat aanwezige hoogleraren R.F.Beerling uit Leiden en J.A.A. van Doorn uit Rotterdam wijdden op schrift honnende commentaren aan mijn optreden. Bij beide had ik indertijd met plezier en succes een bijvak tentamen afgelegd. Beerling heb ik nooit meer ontmoet. Van Doorn heb ik er jaren later nog eens een brief over geschreven waar hij heel aardig op reageerde. Onlangs vond ik bij herlezing ook zelf mijn tekst van toen van een vrij pover gehalte. Maar ik ben nog altijd blij dat ik toen, over een brandende kwestie, een debat heb georganiseerd in plaats van, zoals gebruikelijk was, een eigen

tekst voor te lezen.

Na 1969 ben ik, op verschillende terreinen, bestrijder geworden van mijns inziens misplaatste doch gangbare visies op maatschappelijke verschijnselen.

Als je je met milieuvraagstukken bezig houdt, kom je vroeger of later bij 'de economie' uit. Mijn laatste, in 2014 bij Amsterdam University Press uitgegeven, boekje is getiteld 'Afscheid van het kapitalisme. Over de aarde en onze economische orde'. Daarin betoog ik dat de enkele eeuwen geleden geleidelijk ontstane kapitalistische economie, zeker in ons deel van de wereld, voor een grote vooruitgang heeft gezorgd. Maar dat was in een periode van onbegrensde mogelijkheden toen de aarde nog niet eens volledig was ontdekt. Die tijd is voorbij. Nu stuit menselijk handelen steeds meer op grenzen als het erom gaat de kwaliteiten van de aarde te behouden of zelfs te verbeteren. Daarbij past niet een type van bedrijven waarin kapitaalbezitters (mede) kunnen beslissen over wat, hoe en hoeveel er wordt geproduceerd en welke diensten worden verleend zonder de verantwoordelijkheid te dragen voor de milieu effecten van dat produceren en diensten verlenen. Het streven naar profijt zou ondergeschikt moeten worden aan professioneel handelen dat schadelijke milieu effecten zoveel mogelijk tegen gaat.

Ik heb ook een keer een boek over de negatieve effecten van de drugsbestrijding geschreven. Dat boek is onder de titel 'Het utopisme van de drugsbestrijding' in 2008 bij uitgeverij Mets & Schilt verschenen. Dat drugsgebruik voor de gezondheid van de gebruikers schadelijke effecten kan hebben en dat het een goede zaak is dat de overheid die schade tracht te bestrijden hoeft niemand mij duidelijk te maken. Maar wat mij enorm ergert is dat dat gebeurt in de vorm van een morele kruistocht waarbij de nadelige effecten van die bestrijding worden genegeerd. Binnenskamers is er bij de rechterlijke macht wel kritiek op de huidige drugsbestrijding met behulp van het strafrecht. Maar weinigen leveren die kritiek in het openbaar. Ik heb ook heel wat hulpverleners die beroepsmatig met psychiatrische patiënten met drugsverslaving te maken hebben ontmoet. Van hen heb ik nog nooit een goed woord gehoord over de 'oorlog tegen drugs' zoals die nu gevoerd wordt. Maar terug naar de psychiatrie. Eens heeft iemand, zonder mijn instemming te vragen, mijn naam gezet onder een oproep om het uitvoeren van elektroshocks te verbieden. Ik was het daar niet mee eens. Want ik kan niet beoordelen of zo'n behandeling in andere omstandigheden dan de mijne van toen wel of niet nuttig kan zijn. Maar er is wel iets anders mis met de psychiatrie. Het kortst kan ik die kritiek onder woorden brengen door te zeggen dat het verkeerd is om de termen 'psyche' en 'geest' en de daarvan afgeleide bijvoeglijke naamwoorden als synoniemen te gebruiken. Mensen kunnen lichamelijk maar ook psychisch ziek worden. Dat laatste in de vorm van bijvoorbeeld angsten, dwanghandelingen, obsessies en ook psychosen. Maar mensen zijn ook geestelijke wezens en hun geestelijke ontwikkeling kan, zeker op de leeftijd van mij in 1960, resulteren in een psychische stoornis. Het is dan wenselijk dat een psychiater de patiënt herstelt van die psychische stoornis. Zonder daarbij echter de geestelijke ontwikkeling, waarvan die stoornis een bijverschijnsel is, te miskennen of zelfs te ontwrichten.

Ik ben niet de enige die ervaren heeft dat bij een psychiatrische behandeling aan de geestelijke ontwikkeling die bij het ontstaan van een psychose een rol speelde werd voorbijgegaan. Minstens twee anderen overkwam, eveneens op jonge leeftijd, hetzelfde. Met hen, Huub Mous en Daan Muntjewerf en met uitgever en psycholoog Ed Brand, publiceerde ik in 2011 bij de niet meer bestaande uitgeverij Candide het boek 'Tegen de tijdgeest- Terugzien op een psychose'.

In 2013, toen ik de leeftijd van 76 jaar naderde, heb ik mijn universitaire loopbaan beëindigd. Dat gebeurde met een symposium in de Utrechtse universiteit met als titel 'Drugs, psychosen en milieu'. Onder leiding van de filosoof Herman Philipse voerden over elk van die drie onderwerpen twee sprekers het woord, waarna ik met een slottoespraak de bijeenkomst afsloot.

Zo'n bijeenkomst had nooit kunnen plaatsvinden als ik in 1969 niet die 21 schriften (één schrift bevond zich nog in de inrichting en is later bij de andere 20 gevoegd) had terug gevonden.

Waar begon dat schrijven in 1960 mee? Met het plan voor een boek met kritiek op het maatschappijbeeld dat mij in de studie werd opgedrongen. Wat ik later over psychiatrie, milieu en economie en drugs heb geschreven ligt in het verlengde daarvan. Ik zeg tegenwoordig wel eens dat het belangrijkste wat je als student in een van de sociale wetenschappen kan leren is om maatschappelijke verschijnselen die iedereen vanzelfsprekend vindt niet vanzelfsprekend te kunnen vinden.

Mijn strijd tegen het gangbare denken over 'de economie' en over de drugsbestrijding en mijn kritiek op het niet onderscheiden van psychische en geestelijke ontwikkelingen in de psychiatrie beschouw ik als het belangrijkste dat ik als intellectueel heb gedaan. En dat was niet mogelijk geweest zonder die herontdekking in 1969.

Tenslotte

Sinds vier jaar werk ik als vrijwilliger en 'ervaringsdeskundige', tegenwoordig een halve dag per week, in een psychiatrisch ziekenhuis. In de ruimte waar ik dan verblijf komen patiënten van verschillende afdelingen samen om te tekenen of te schilderen, spelletjes te doen of met elkaar te praten. Ik zit daar en loop er rond. Als een patiënt met mij wil praten, probeer ik zo goed mogelijk naar hem of haar te luisteren. Zonder enige therapeutische pretentie. Het meest word ik getroffen door verhalen van mensen die eens een voorspoedig leven lijken te hebben geleid, maar door welke oorzaak dan ook in een psychische crisis terecht zijn gekomen die tot een of meer opnames heeft geleid en die ze misschien wel nooit meer te boven zullen komen. Dan beseft ik dat wat ik meer dan eens mondeling en op papier heb verteld over wat mij nu 62 jaar geleden overkwam vergeleken met wat zij vertellen over hun leven een luxe verhaal is.